

CSIZMADIA ERVIN

A politikai irányzatok ellentétei és a konfliktusok értelmezése

Körösényi András nagyigényű dolgozatában három – talán nem azonos súlyú, de – lényeges problémát látok. Az első a *vitapozíció* nem elégséges kijelölése; a második a bal–jobb politikai paletta némileg *mechanikus* meghatározása; végül a harmadik a pártok közötti konfliktusok valódi természetének *reflektálatlanul* hagyása, illetve bal–jobb ellentétre redukálása.

1. Körösényi jól érzékeli, hogy a magyar politikatudományban látenszen számos álláspont él a pártokkal, a bal–jobb tengely használhatóságával kapcsolatban, de ezek az álláspontok igazából nincsenek manifesztálté téve, még kevésbé ütköztetve. Ebből a kiindulópontból nézve szándéka üdvözlendő: vitassuk meg a látenszen kavargó vélekedéseket. Azonban mindjárt írása elején két – szerintem igen lényeges – hibát vét. Az egyik: a „vitapartnereit” anonimitásban hagyja, illetve álláspontjukat a publicisztika vagy a háttérbeszélgetések tartományába utalja. Azt állítja, hogy ismét „divat” a bal–jobb dichotómia relativizálása, ugyanakkor – mint első lábjegyzetéből kiderül – nem találkozott még az ellenoldal véleményének *szisztematikus* kifejtésével. Ha ez így van, akkor vajon *kikkel* vitatkozik Körösényi? És egyáltalán: miért tartotta szükségesnek, hogy a publicisztikának tulajdonítsa a baloldal–jobboldal megközelítési séma relativvvá tételét? Föltehetőleg a szerző sem arra gondolt, hogy a kérdést a *tudomány* versus *publicisztika* ellentétében tárgyalja, amely dichotómiában – természetesen – a publicisztika csak vesztes lehet. Ám ha – úgymond – a témában nincsenek szisztematikus ellenvélemények, mégiscsak marad a publicisztika „felszínességével” való (ál)vita, ami azonban nem megfelelő kiinduló pozíció.

(Elismerem persze, hogy a baloldal–jobboldal megközelítés relevanciáját megkérdőjelező koncepciók valóban elszórtan fogalmazódnak csak meg, s olykor valóban túlságosan könnyedén lépnek túl a jelzett kérdésen. Ez azonban még egyáltalán nem ok arra, hogy a *velük való szembenézés* helyett a publicisztikával való álvita pozícióját vegyük fel.)

A *másik* hiba, ami mindjárt az írás bevezetőjében merül fel: a bal–jobb megközelítés érvényességét vitató megközelítések besorolása egy igencsak vitatható visszatérő ciklikusságba. Körösényi szerint három nagy hulláma volt korábban a bal–jobb kategorizálás elutasításának: a két világháború között a „harmadik” út” eszméje; az 1950–1960–as évek fordulójának „ideológia vége” orientációja; illetve a hetvenes évektől a hagyományos konfliktusmezőn túlmutató posztmaterális értékrend térhódítása. Ebbe a ciklusos mozgásba illeszthető be a szerző szerint a bal–jobb magyarázó erejét érő mai (nem szisztematikus) kritikák sora.

Nincs itt mód arra, hogy megvizsgáljuk: valóban fölfűzhetők-e egyetlen fonalra ezek az esetek? Valóban *ugyanazért* utasították-e el a hagyományos bal–jobb megközelítést a harmincas, a hatvanas és a hetvenes években? Csupán azt szeretném jelezni, hogy a mai helyzetnek e logika szerinti értelmezését *félreértésnek* tartom. Sajnálatos, hogy Körösényi nem említi, milyen *ellenérvek* merülhetnek föl a bal–jobb skála alkalmazhatóságát illetően. Írásának így lehetséges olyan olvasata is: azok, akik kritikusan ítélik meg ezt a skálát, *magát a pártosodást* kérdőjelezik meg és próbálják meg valami mással helyettesíteni. Talán nem járok messze az igazságtól, ha azt mondom: a pártok közötti viszonyoknak, a létező konfliktusok rendszerének *egyik magyarázó elve* a baloldali–jobboldali keretben való értelmezés. Amikor bárki ennek elutasításáról, relativizálásáról szól, *nem a pártok* ab ovo kritikájáról beszél. Ezt talán nem árt tudatosítani.

2. Körösényi mondandójának tartalmi részére áttérve két megjegyzésem van. Először is, a bal- és a jobboldal *eredetének* meghatározása problematikusnak látszik. Vajon tartható-e az a megközelítés, miszerint „a *baloldal* a francia felvilágosodás és forradalom szellemi-politikai hagyományait követi” (96. oldal), míg a jobboldal leszármazási alapon nem kötődik a felvilágosodáshoz? Az e kérdésre adható válasszal itt nem foglalkoznék; a 3. pontban alkalmam lesz visszatérni rá. Úgy hiszem, a baloldaliság és a jobboldaliság Körösényi által felsorolt katalógusa (amellett, hogy van magyarázó ereje) túlságosan mechanikus, helyenként – mint például a 100. oldalon, a konfliktusterületek baloldali és jobboldali elkülönítésében – erőltetett. Ezt véleményem szerint a szerző is érzi, amikor kísérletet tesz egy többdimenziós politikai mező megalkotására. E séma létrehozásához vezeti be a politikai vélemények és orientációk *konzisztenciájának*, illetve *inkonzisztenciájának* témakörét. E megközelítés oda konkludál, hogy *gazdasági és ideológiai* elhelyezkedés alapján lehet meghatároz-

ni az egyes pártok arculatát; nagyon is könnyen elképzelhető, hogy egy párt gazdasági és ideológiai preferenciái nem esnek egybe.

A második megjegyzésem erre a többdimenziós megközelítésre vonatkozik. Természetesen egyetértek azzal, hogy – ha már használjuk – a bal–jobb tengelyt, illetve értelmezési keretet „bővíteni” kell. A többdimenziós elképzelés azonban csak akkor ad kielégítő magyarázatot, ha a pártok közötti *konfliktusoknak* és *konfliktusmérslésnek* együttes magyarázatát adja. Körösényi még írása kezdetén megállapítja: a baloldal és jobboldal alapvető, de *nem minden politikai konfliktusra* kiterjedő kódrendszert jelentenek az ideológia szférájában. Ez valóban így van, ám a baloldal–jobboldal megközelítés a politikai konfliktusoknak *egyoldalú* magyarázatát adja. Ez a megjegyzés viszont külön részletezést igényel.

3. Ha elfogadjuk azt az állítást, hogy a politikai pártok egyoldalúan és elsősorban *versenyorientáltak*, akkor önmagában is van relevanciája a bal–jobb magyarázatnak. De tényleg megragadható-e ekként a pártok természete? Két megközelítési hipotézisem volna a probléma értelmezésében. Az egyiket a *dinamikus konfliktusáthelyeződés* elvének nevezném, a másikat pedig a *konfliktusmérslés* törvényének. Kezdjük az utóbbival.

A pártok kívülről nézve abszolútnak tűnő versenye egyáltalán nem annyira abszolút. A bal- és a jobboldal (használjuk most ezeket a kategóriákat) programjaikban korántsem juttatják érvényre a Körösényi által a felvilágosodásból eredeztetett különbségeket, sőt azt mondhatjuk: a *pártideológiák* nem igazán versenyorientáltak. A választók jelentős része nem a hivatalos pártideológiák alapján választ magának pártot, ami persze nem jelenti azt, hogy nincsenek fogalmi a bal- és a jobboldaliság értéktartalmáról. Hipotézisem szerint (amit bővebben kifejtettem *A politikai eszmék genezise és hatásmechanizmusa a rendszerváltásban* című írásomban (in: Törésvonalak és értékválasztások, PTI 1994. 399–412. oldal) az *ideológiai szféra* minden látszattal ellentétben verseny- és konfliktusmérslő funkciót tölt be; a pártok konfliktusai a *politikai eszmék* és ezen eszmék egymásra való reflexiója sikkján zajlanak.

A konfliktusok mérslése, mederben tartása éppen úgy integráns része a politikának, mint az ellentétek kiélezése, a versenyszituáció folyamatos megújítása és újraértelmezése. Ugyanakkor e „beépített” konfliktusmérslés összetevőiről, a pártoknak a konfliktusok mérslésében játszott „tudatos” szerepéről vajmi keveset tudunk. Ha hagyományos módon bal- és jobboldalról beszélünk, éppen azt nem vesszük eléggé számba, ami az *eszméileg* esetleg külön oldalakon állókat a politikai folyamat mindennapos fenntartásában *összeköti*. Erre még akkor is tekintettel kell lennünk, ha tudjuk, hogy a választók *nem elsősorban* ennek alapján mérlegelnek a pártok között, hanem igyekeznek a *megkülönböztető* jegyeket keresni közöttük.

A másik hipotézis a konfliktusok dinamikájára, mobilitására vonatkozik. A bal–jobb skálával (még kibővített variánsában is) az a gond,

hogy *leszűkíti* a politikai teret benépesítők egymáshoz való viszonyának *dinamikus* értelmezését. Mégpedig elsősorban kellően meg nem alapozott előfeltevései miatt. Utaltam már arra, hogy nem tartom megfelelőnek Körösényinek a baloldal és a jobboldal eredetére vonatkozó álláspontját. Ezek szerint ugyanis a baloldal és a jobboldal *markáns különbsége* mintegy történelmileg determinált. De ha a különbségek ennyire alapvetőek, akkor hogyan lehetséges a konfliktusmérseklés általam szintén meghatározónak tekintett gyakorlata?

A baloldal–jobboldal szembenállása mentén nem tudunk válaszolni erre a kérdésre. Szükségünk van arra, hogy észleljük a *konfliktusok áthelyeződésének dinamizmusát*, illetve különbséget tegyünk a konfliktusok *fokozatai* között. Ha a bal- és a jobboldal fogalmait behelyettesítjük a szociáldemokrácia-liberalizmus, illetve a konzervatívizmus-kereszténydemokrácia fogalmaival, akkor azt mondhatjuk: ezeknek *vannak* egyöntetű *modern* gyökereik. Magyarországon ez korántsem evidencia. Pedig annak kellene lennie. A konzervatívizmus egyáltalán nem antimodern: egészen más kérdés, hogy a mai Magyarországon a konzervatívizmusnak milyen *értelmezései* vannak. Közös modernitásuk, mondhatni, azonos leszármazásuk okán konfliktusaik kezelhetők, mederben tarthatók. A bal–jobb skála ugyanakkor mintha kevésbé tudná érzékelni azokat az *újszerű* konfliktusokat, amelyek a modernitás bal- és jobboldali pártjai, valamint a *premodern* (olykor *posztmodern*) pártok között állnak fenn. Föltételezésem szerint a konfliktusok mérseklésére a legkevésbé ezen a szintéren van lehetőség, és ha figyelemmel kísérjük az elmúlt négy-öt év nyugat- és kelet-európai fejleményeit, akkor láthatjuk: a bal–jobb skála „működését” illetően leginkább ezek az új, főként *populistának*, jobboldali radikálisnak nevezett képződmények jelentik a legnagyobb kihívást.

A bal- és a jobboldal tehát nem pusztán *egymással* áll szemben (miként az Körösényinél megjelenik), hanem *együttesen* is konfliktusban áll a szélső pólusokon elhelyezkedő radikalizmussal. Ebből az utóbbi nézőpontból a két irányzat (bal–jobb) közötti konfliktusok átmenetileg vagy tartósan relativizálódhatnak, vagy átvevődhetnek más színterekre. A modern politikának ez éppúgy sajátossága, mint a baloldali és a jobboldali irányzatok elkülönülése. Más kérdés, hogy a két irányzatot összekötő szálakról jóval kevesebbet tudunk, mint az őket szétválasztó momentumokról.

A baloldal–jobboldal magyarázó érvényessége végső soron azért kétséges, mert statikus. Rendkívül sok olyan jelenség van, ami nem préselhető bele ebbe a sémába. Mindazonáltal Körösényi András dolgozata kiugrathatja a nyulat a bokorból: az ellenvélemények kifejtésének ideje talán épp most jött el.